

III
—

37973 h

:: XI. zvezek ::

Knjižnica čas. «Naprej!» v Ljubljani.

Narodno vprašanje in Slovenci.

: Spisal E. K. :

Cena :: 24 vin.

1908 □ Založila in iz-
dala «Delavska tiskovna
družba v Ljubljani», r. z.
z o. z. □ □ □ □ Tiskal
Iv. Pr. Lampret □ Kranj

24-25

Kn

o

N

Knjižnica čas. „Naprej!“ v Ljubljani.

XI. zvezek.

Narodno vprašanje in Slovenci.

Spisal E. K. *[ristan]*

V Ljubljani 1908.

△△△

Zaiožila „Delavska tiskovna družba, r. z. z o. z.“

Zisk Iv. Pr. Lampreta v Kranju.

37973

030005231

I.

O narodnem vprašanju.

Narodno vprašanje igra v sodobni politiki zlasti v naši državi nedvomno izvenredno veliko vlogo; sosebno pri Slovencih se suče navidezno vse okrog tega vprašanja. Narodnost je beseda, ki mora služiti vsakemu namenu, danes dobremu, jutri slabemu; če se n. pr. ne more ubiti političnega nasprotnika na drug način, se mu pa meče toliko časa narodnost ob glavo, dokler ne pogine. In vsakdo rogovili z narodnostjo. Zadnji agitatorček, ki sicer ne zna šteti do pet, je velik, čim mu pride narodnost na jezik. Seveda tudi vsi rešujejo narodno vprašanje. Toliko jih je, ki ga rešujejo in tako dolgo ga rešujejo, da se ne more načuditi človek, videč, da je od dne do dne bolj nerešeno.

Toda kako naj se reši problem, o katerem se govori povsod, pa se ga vendar skoraj nikjer ne pozna? Paradokсно, a vendar resnično je namreč, da je o malokateri stvari toliko neznanja, kakor o narodnosti. Ne le, kar se dela in besediči v navadnem življenju, temveč tudi politično delo o narodnem vprašanju je večinoma diletantično.

A povdarjati se mora, da je narodnostni problem, zlasti v tako mešani državi, kakor je Avstrija, neizmerno važen ter ne bi nikakor smel služiti samo kot sredstvo politične, strankarske agitacije, temveč se mora smatrati njega rešitev za nalogo politike. Za tako nalogo pa ne zadostuje nikakršna navdušenost in nobena sentimentalnost, temveč je treba poznati stvar. In v prvi vrsti je treba znanja dejanskih razmer.

Znano je pač, da je avstrijska narodnostna statistika precej nezanesljiva, ker se ljudsko štetje nič ne ozira na materinski jezik, temveč registrira «občevalni jezik». Ta metoda ne more vstvariti prave, precizne slike narodnostnih razmer, tudi če ne bi bilo izven nje momentov, ki premaknejo resnični položaj. V najboljšem slučaju se rešijo močnejše manjšine, ki imajo verjetno skupno življenje, dočim se morajo posamezniki in neznatne manjšine brezpogojno izgubiti. Posamezen Slovenec v kakem nemškem mestu n. pr. ne more reči, da je njegov občevalni jezik slovenski, ker bi smel sicer občevati edino sam s seboj.

Slika narodne pripadnosti je pa popačena še vsled drugih vplivov, katere vsaj pospešuje štetje po občevalnem jeziku. Gospodarska odvisnost prisili ne le posameznike, temveč tudi cele skupine, da navedejo občevalni jezik po želji gospodarsko močnejšega, navadno delodajalca. To bi se deloma godilo tudi tedaj, če bi se beležil materinski jezik,

kakor se je n. pr. godilo, da so češki delavci glasovali za nemško-nacionalnega kandidata (tudi slovenski n. pr. na Koroškem!), ker so vedeli, da bi sicer izgubili kruh. Vendar pa je pritisk olajšen, če se sploh ne vpraša za materinski, temveč samo za občevalni jezik.

Vsled teh razmer ni mogoče, dobiti povsem jasne slike narodnosti. Vendar pa daje tudi uradna statistika vsaj približen pregled ter podlago za kalkulacijo. Posluževati se moramo vsekakor podatkov, ki jih daje ljudsko štetje.

II.

Nekoliko splošne slovenske statistike.

Oseb s slovenskim občevalnim jezikom se je leta 1900 naštelo v Avstriji (Cislajtaniji) 1,192.780.

Po posameznih deželah so bili razdeljeni:

Kranjsko	475.302
Štajersko	409.531
Goriško	140.582
Koroško	90.495
Istra	47.717
Trst z okolico	24.679
Nižje Avstrijsko	1.654
Dalmacija	683
Gorenje Avstrijsko	508
Moravsko	407
Tirolsko	301
Predarlberško	64
Češko	280
Salcburško	153
Galicija	127
Bukovina	108
Šlezija	89

Vseh domačih prebivalcev (avstrijskih državljanov) se je naštelo 25,632 805, tujcev pa 496.231

Vseh Slovanov 15,494.285 in sicer:

Čehov	5,955,397
Poljakov	4.259.152
Rusinov	3,375.576
Slovencev	1,192.780
Hrvatov in Srbov	711.380

Drugih (odnosno oseb z drugim občevalnim jezikom) je bilo:

Nemcev	9,170.939
Italijanov	727.102
Rumunov	230.963
Madžarov	9.516

Po odstotkih: Nemcev 35·78%, Čehov 23·23%, Poljakov 16·62%, Rusinov 13·17%, Slovencev 4·65%, Hrvatov in Srbov 2·78% (Slovanov skupaj 60·45%), Italijanov 2·83%, Rumunov 0·9%, Madžarov 0·04%.

Geografično središče Slovencev je na Kranjskem in tukaj so v tako pretežni večini, da se Kranjsko lahko imenuje slovenska dežela. Povsod drugod imajo manjšino prebivalstva, izvzemši Goriško, kjer so pač v večini, a je italijanska manjšina še vsekakor precej velika. Na Kranjskem je Slovencev 94·24, na Štajerskem 31·18, na Koroškem 25·08, na Goriškem 62·37, v Trstu 16·34, v Istri 14·2 odstotkov. Da je način ljudskega štetja po občevalnem jeziku

Slovincem na škodo, smo že omenili; na Štajerskem in Koroškem se jih je večalimanj poizgubilo med Nemci, na Primorskem, zlasti v Trstu, pa med Italijani. Vendar pa tudi zanesljivo štetje po narodnosti ne bi izpremenilo dejstva, da so na Štajerskem, na Koroškem, v Trstu in v Istri Slovenci v manjšini.

V Istri štejejo Hrvatje 42·58%, t. j. 143.057 duš. Ž njimi skupaj imajo torej Slovenci 56·78 odstotkov. Tukaj je pa seveda štetje po občevalnem jeziku tudi Hrvatom mnogo vzelo.

Če pogledamo okraje v posameznih deželah, najdemo tudi izven Kranjske deželne oddelke s slovenskimi — deloma pretežnimi — večinami, ki pa so vsi v sosedstvu Kranjske.

Na Goriškem imajo Slovenci v okrajih: Tolmin 99·66 odstotkov, Sežana 98·99, Gorica 95·86 odstotkov;

v Istri: Erceg novi 82·05, Koper 60 88 odstotkov;

na Koroškem: Doberla Ves 92·78, Rožek 87 44, Železna Kaplja 84·24, Pliberk 83 94, Borovlje 74, Podklošter 68 62, Velikovec 67·73 odstotkov;

na Štajerskem imajo v vseh južnih okrajih pretežne večine.

Manjšine, ki pridejo še močno v poštev, imajo:
na Štajerskem v okraju Arnfels 20·33, Mureck 11·32 odstotkov;

na Koroškem; Šmohor 43·79, Celovec 37·37, Trbiž 29·68, Beljak 19·61 odstotkov.

Od prihoda Slovencev v te kraje se je zemljepisni položaj za nje pač močno izpremenil. Središče ozemlja, na katerem so prebivali Slovenci v prvih stoletjih po naselitvi, je bilo na Koroškem, kjer so jih Nemci tekom časa tako izpodrinili, da so skoraj popolnoma potlačeni na jug dežele in štejejo le še četrtno prebivalstva. Na Tirolskem, Salcburškem, Avstrijskem in Severnem Štajerskem so popolnoma izginili. Mnenje, da se število Slovencev izza 8. in 9. stoletja ni skrčilo, ampak da so se le bolj koncentrirali, je vsekakor preveč optimistično. Seveda ni iz onih časov statistike, s katero bi se dale primerjati sedanje številke; imamo pa preveč zgodovinskih dokazov za germanizacijo, da bi mogoč obstati omenjeni nazor. Sicer se je pa proces germanizacije in italianizacije vršil še pred našimi očmi in se deloma še vrši.

Smatrati moramo torej Slovence za ostanek nekdanj večjega plemena, ki živi danes večinoma pomešan z drugimi narodi in ima razmeroma malo čisto narodnega teritorija.

Z narodopisnimi razmerami ne soglašajo politične. Na Kranjskem imajo pač Slovenci večino v deželnem zboru, toda poleg njih imajo Nemci manjšino zastopstva, ki močno presega odstotek nemškega prebivalstva (6% prebivalstva in 29·6% zastopstva); v štajerskem, koroškem in tržaškem

deželnem zboru je naravno, da so v manjšini, a njih zastopstvo zaostaja za proporcijo po narodnosti, na Goriškem so sami, v Istri s Hrvati v večini, a v deželnem zastopstvu imajo manjšino. Ta deficit v vseh deželah je posledica veljavnih, a nepravičnih volilnih redov. Znano je, da so tudi v državnem zboru proporcionalno slabše zastopani kakor Italijani in Nemci.

III

Narodni razvoj.

Natančnega pregleda o gibanju posameznih narodov v Avstriji si ni mogoče sestaviti, ker primanjkuje strogo zanesljivih podatkov. Ljudsko štetje se je v raznih časih vršilo tudi po raznih načelih; narodnostni moment ni bil nikoli tako vpoštevan, da bi štetje podalo natančno sliko narodnega razmerja. Statističarji, katerim je bilo ježeče na tem, da dobe tudi sliko, katere ni dajalo oficielno štetje, so morali ceniti posamezne narodne svote po ključih, ki so jih sami napravili.

S takimi pripomočki se nam kažejo od petdesetih let sledeče številke.

Bilo je med domačim (v Avstrijo pristojnim prebivalstvom) Slovencev :

leta 1851	1,070,517	6·10 ⁰ %
» 1857	1,081.862	6·01 ⁰ %
» 1880	1,140.304	5·23 ⁰ %
» 1890	1,176.672	5·01 ⁰ %
» 1900	1,192.780	4·65 ⁰ %

Dočim je torej absolutno število Slovencev tekom petdesetih let naraslo (za okroglih 120.000),

se je razmerje napram drugim narodom trajno slabšalo. Od 6·10 odstotkov vsega avstrijskega prebivalstva so do konca stoletja Slovenci padli na 4·65 odstotkov.

Razvoj avstrijskih Slovanov sploh nam kaže za to dobo sledeči pregled:

leta 1851	10,027.319	57·18 ⁰ / ₁₀
» 1857	10,383.170	57·72 ⁰ / ₁₀
» 1880	12,916.028	59·25 ⁰ / ₁₀
» 1890	14,118.922	60·15 ⁰ / ₁₀
» 1900	15,494.285	60·40 ⁰ / ₁₀

Skupno so torej Slovani absolutno in relativno napredovali; dočim je bila sredi 19. stoletja dobra polovica avstrijskega prebivalstva slovanska, je koncem stoletja slovanski delež že nad $\frac{3}{5}$. Ta napredek gre največ na račun Čehov in Poljakov, dočim se kaže pri vseh ostalih slovanskih narodih večje ali manjše nazadovanje.

Od leta 1851 do 1900 so prišli:

Čehi od 3,987.687 na 5,955.397

Poljaki » 2,006.352 » 4,252.483

ali v odstotkih

Čehi od 22·74⁰/₁₀ na 23·23 odstotkov

Poljaki » 11·45⁰/₁₀ » 16·59 »

ostali Slovani pa:

Rusini od 2,426.821 na 3,381.570

Hrvatje (in Srbi) » 535.942 » 711.380

Slovenci » 1,070.517 » 1,192.780

ali v odstotkih

Rusini	od 13·84	na 13·19	
Hrvatje (in Srbi)	» 3·05	» 2·78	
Slovenci	» 6·10	» 4·65	odstotkov.

Pri neslovanskih narodih opazamo sledeče gibanje od 1851 do 1900:

Nemci	od 6,333.183	na 9,171.614	
Italijani	» 529.246	» 727.102	
Rumuni	» 187.513	» 230.963	

Madžari

(v Bukovini)	» 5.586	» 9.516	
--------------	---------	---------	--

ali v odstotkih:

Nemci	od 36·12	na 35·78	
Italijani	» 3·02	» 2·84	
Rumuni	» 1·07	» 0·90	
Madžari	» 0·03	» 0·04	odstotkov.

Relativno so torej vsi neslovanski narodi nazadovani, izvzemši neznatni napredek Madžarov v Bukovini.

Druga polovica devetnajstega stoletja stoji v znamenju češko-poljskega razvoja, ki je tako velik, da izravna v splošno slovanskem razvoju relativne izgube ostalih slovanskih narodov.

Kar se tiče poljskega razvoja, relativno najmočnejšega, je pač opravičen sum, da se vrši vsaj deloma na račun Rusinov, katerih delež je padel leta 1880 že na 12 80 odstotkov.

Številke Slovencev v posameznih deželah, v katerih prebivajo kompaktno, kažejo sledečo sliko:

a) na Kranjskem:

leta 1851	. . . . .	408.745	. . . . .	88·10 ⁰ / ₀
» 1857	. . . . .	421.398	. . . . .	90·15 ⁰ / ₀
» 1880	. . . . .	447.366	. . . . .	93·67 ⁰ / ₀
» 1890	. . . . .	466.269	. . . . .	94·07 ⁰ / ₀
» 1900	. . . . .	475.302	. . . . .	94·24 ⁰ / ₀

b) na Štajerskem:

leta 1851	. . . . .	363.750	. . . . .	37·16 ⁰ / ₀
» 1857	. . . . .	369.246	. . . . .	36·55 ⁰ / ₀
» 1880	. . . . .	388.419	. . . . .	32·74 ⁰ / ₀
» 1890	. . . . .	400.480	. . . . .	32·04 ⁰ / ₀
» 1900	. . . . .	409.531	. . . . .	31·18 ⁰ / ₀

c) na Primorskem:

leta 1851	. . . . .	202.287	. . . . .	37·26 ⁰ / ₀
» 1857	. . . . .	198.451	. . . . .	39·07 ⁰ / ₀
» 1880	. . . . .	199.124	. . . . .	32·61 ⁰ / ₀
» 1890	. . . . .	297.163	. . . . .	31·42 ⁰ / ₀
» 1900	. . . . .	212.978	. . . . .	29·90 ⁰ / ₀

d) na Koroškem:

leta 1851	. . . . .	95.735	. . . . .	29·99 ⁰ / ₀
» 1857	. . . . .	92.767	. . . . .	28·61 ⁰ / ₀
» 1880	. . . . .	102.252	. . . . .	29·72 ⁰ / ₀
» 1890	. . . . .	101.030	. . . . .	28·38 ⁰ / ₀
» 1900	. . . . .	90.495	. . . . .	25·08 ⁰ / ₀

Z narodnega stališča ta slika nikakor ni vesela. Na Kranjskem je še napredek stalen, absolutno in

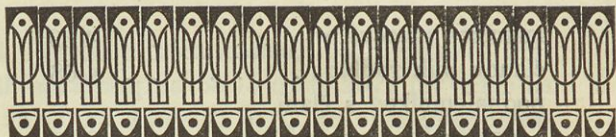
relativno, dasiravno tudi tukaj naraščanje ne kaže velike narodne plodovitosti. Sedemdeset tisoč duš v petdesetih letih za celo deželo ni mnogo. Ako bi imeli natančno statistiko izseljevanja, bi nam ta morda pokazala, da požira Amerika velik del naravnega naraščaja. Relativni napredek Slovencev je na Kranjskem še vpoštevanja vreden. Toda ta napredek je več kakor paraliziran z nazadovanjem v ostalih deželah.

Relativno izgubo imamo že na Štajerskem, kjer je odstotno razmerje padlo od 36·16 na 31·18 odstotkov vsega štajerskega prebivalstva. Tukaj je razlaga nazadovoljive prikazni precej lahka. Odstotna mera Slovencev se izpreminja Slovencem v škodo največ po mestih in trgih, kjer narašča absolutno število prebivalcev največ vsled doseljevanja z dežele. Prebivalstvo po deželi je skoraj izključno slovensko. V mesta se torej naseljujejo največ Slovenci, ki pa iz gube svojo narodnost. Koliko dosega resnično ponemčenje, koliko pa gre samo na račun «občevalnega jezika», ni mogoče razsoditi. Dober del slabega rezultata je tukaj gotovo zakrivil ta način štetja, lahko se namreč opaza, da Slovenci, ki gredo za nižjimi službami v mesta, ne izgube naravnost svoje narodnosti, da pa vsled večjega ali manjšega gospodarskega pritiska svojih delodajalcev naznanjajo nemščino za občevalni jezik. Da je na ta način slika, ki jo daje ljudsko štetje, močno popačena, se razume samoobsebi.

Relativno nazadovanje ob skromnem absolutnem napredku opazamo tudi na Primorskem. Od leta 1857 je tukaj tudi absolutno število padalo do sedemdesetih let, potem šele se kaže zopet naraščanje. Relativni padec od 37·25 na 29·90 % je pa vsekakor precej velik. To nazadovanje gre pač bolj na račun Trsta in zlasti Istre, kakor na goriški.

Najžalostnejšo sliko pa daje koroška statistika, kjer je nazadovanje absolutno in relativno. Razvojna črta gre tukaj zdaj gor, zdaj dol. Od 1851 do 1857 leta so koroški Slovenci absolutno in relativno nazadovali, od 95.735 na 92.767 prebivalcev, od 29·99 na 28·61 odstotkov. Potem se opazi napredek do leta 1880 na 102.252 prebivalcev, odnosno 29·72 odstotkov. Od tega časa je pa zopet trajno nazadovanje do leta 1890 na 101.030 prebivalcev, t. j. 28·38 odstotkov, do leta 1900 na 90.495 prebivalcev, odnosno 25·08 odstotkov. Tukaj je ponemčevanje očitno glavni vzrok nazadovanja; kaj pa je vzrok ponemčevanja, razmotrimo na drugem mestu.

Če se vzame v poštev rezultat ob zadnjih državnozborskih volitvah, bi se dalo soditi, da se je razmerje splošno nekoliko izboljšalo, zlasti v Trstu in na Koroškem. Natančen pregled pa bo seveda šele tedaj mogoč, kadar bo ljudsko štetje urejeno po narodnosti in — kadar ne bo gospodarska odvisnost silila delojemalcev, da vpisujejo svojo narodnost po želji delodajalcev.

IV.

Nekoliko socialne štatistike.

Za spoznanje naroda nikakor ni zadosti, če poznamo njegovo absolutno število in številni razvoj. Njegov položaj, razmerje do drugih narodov, njegov pomen in njegovo življenje bomo šele tedaj razumeli, kadar pogledamo, iz kakšnih delov je sestavljen, kateri socialni deli v njem prevladujejo in kateri zaostajajo. Za ta namen pa pridejo različni momenti v poštev: vseh in v polnem obsegu jih sicer ne razkrije ljudsko štetje, vendar pa se je to v zadnjih desetletjih tako izpopolnilo, da dobivamo že precej dobro sliko socialnih razmer.

Socialna statistika nam kaže, da Slovencev ne moremo prištevati «gosposkim narodom». V prvi vrsti nam omogoča statistika stanovanj vpogled v te razmere.

Pri zadnjem ljudskem štetju se je naštelo v odstotkih s slovenskim občevalnim jezikom:

lastnikov stanovanj	4 39
članov njih rodbin	4 68
podnajemnikov s člani	
družin in prenočevalcev	3·10
služabnikov	1·92
v gospodarstvu vposlenih	7·13
v obrti vposlenih	3·04
prebivalcev sploh	4·56

To razmerje, po katerem je pri 4·39 odstotkih oseb z lastnimi stanovanji, 4·56 odstotkov oseb brez njih, že kaže pravi proletarski značaj slovenskega naroda.

Če primerjamo te številke z onimi pri drugih narodih, dobimo sledeči rezultat:

	Čehi	Poljaki	Rusini	Hr. atje in Srbi	Nemci	Italjani	Romani
lastniki stanovanj	23·67	14·95	12·07	2·25	37·34	2·76	0·74
člani njih rodbin	22·65	17·37	14·57	3·18	32·14	2·90	1·01
podnajemniki s člani							
rodbina ter							
prenočevalci	26·48	9·94	2·54	0·5	45·78	3·52	0·2
služabniki	22·07	15·09	3·82	0·80	47·88	2·51	0·4
v gospodarstvu							
vposleni	19·57	12·44	7·97	0·59	59·54	0·63	0·41
v obrti vposleni	23·65	6·66	0·87	0·23	58·38	0·73	0·1
prebivalci sploh	22·75	16·21	12·95	2·72	35·15	2·77	0·8

Največ samostalnosti vidimo torej med Nemci in med Čehi. Pri Nemcih pride na lastnike stanovanj

37 34 odstotkov prebivalstva, na prebivalce brez lastnih stanovanj pa 35 15 odstotkov; pri Čehih na prve 23 67, na druge 22 75 %, pri obeh torej na samostalne več, kakor na nesamostalne. Pri Italijanih je razmerje skoraj enako 2 76 : 2 77. Pri vseh drugih narodnostih je več nesamostalnih, nego samostalnih.

Če se odvrnemo od razmerja v celi državi in pregledamo številke posameznih navedenih kategorij samo v razmerju k drugim kategorijam naroda samega, se nam pokaže na 10.000 oseb s slovenskim občevalnim jezikom sledeča sestava :

lastniki stanovanj	2 019
člani njih rodbin	7.006
podnajemniki	76
člani njih rodbin	30
prenočevalci	63
služabniki	77
gospodarska služinčad	401
obrtna >	84
drugi sostanovniki	135

osebe v skupnih zavodih:

v gostilnah i. t. d.	1
> učiliščih	8
> samostanih	5
> bolnišnicah	15
> oskrbovalnicah	5
> kaznilnicah in zaporih	18
> vojašnicah	56
> drugih zavodih	1

Pozornost vzbuja v tem pogledu najbolj zlomek oseb, ki so v kaznilnicah in zaporih. Med 10.000 Slovenci jih je 18 v takih «stanovanjih»; to število prekoračijo samo tuji državljani z 29 od 10.000 prebivalcev, dočim je ta kvota pri vseh drugih narodih nižja kakor pri Slovencih, in sicer jih je v zaporih in kaznilnicah od 10.000 oseb lastnega naroda:

Čehov	12
Poljakov	9
Rusinov	8
Slovencev	18
Hrvatov	8
Nemcev	14
Italijanov	9
Rumunov	10
Madžarov	1
Tujcev	29

Da je po gostilnah i. t. d. največ tujcev, je naravno (43 do 10.000). Sicer jih imajo Nemci 4, Čehi 2, Italijani 2. Slovenci 1 od 10.000. V poštev prihajajo za potovanje samo še Nemci, Čehi in Italijani. Če pride na 10.000 Slovencev 1 sam potnik, tedaj je potovalno gibanje pri nas res komaj spomina vredno. Seveda ne dosežejo Poljaki, Rusini, Hrvatje in Srbi, Rumuni in Madžari niti deleža Slovencev. Potovanje v Avstriji sploh ni premočno razvito.

V.

Poklic in Slovenci.

Da so za narodno vprašanje socialne razmere zelo važne, prizna vsak moderni človek, ki zna ceniti pomen sociologije sploh. Uradno ljudsko štetje nam daje precej priložnosti, spoznati gospodarsko razvrstitev avstrijskih narodov ter primerjati njih vzajemno gospodarsko razmerje. Dokazovati pač ni treba, da je gospodarska moč tudi vir politične moči in samo narodi, ki znajo priti v prve vrste modernega gospodarstva, si lahko pribore tudi toliko politične veljave, da narodno uspešno tekmujejo z drugimi narodi. Važna je v tem oziru predvsem statistika poklica.

Po zadnjem uradnem štetju je bilo Slovencev (odnosno oseb s slovenskim občevalnim jezikom):

V poljedelstvu	896.080
V industriji	159.445
V trgovini, prevozu	42.059
V javnih službah in svobodnih poklicih	90.722

Skupaj 1,188 306

Da zamoremo napraviti sliko, je treba primerjati te številke z onimi pri drugih narodih.

V poljedelstvu je bilo:

Čehov	2,560 103	18 7 ⁰ / ₀
Poljakov	2,775.401	20 3 ⁰ / ₀
Rusinov	3.152.725	23 ⁰ / ₀
Srbov in Hrvatov	615.907	4 5 ⁰ / ₀
Nemcev	3,068.123	22 4 ⁰ / ₀
Italijanov	362 569	2 6 ⁰ / ₀
Rumunov	206.890	1 5 ⁰ / ₀
Madžarov	9 078	0 1 ⁰ / ₀
Manjšin	6.419	0 1 ⁰ / ₀
Tujcev	55,909	0 4 ⁰ / ₀
Skupaj	<u>13 709 204</u>	

V industriji (in obrti):

Čehov	2 167 573	30 9 ⁰ / ₀
Poljakov	625 779	8 9 ⁰ / ₀
Rusinov	85 156	1 2 ⁰ / ₀
Hrvatov in Srbov	32 396	0 5 ⁰ / ₀
Nemcev	3,514.185	50 2 ⁰ / ₀
Italijanov	169 393	2 4 ⁰ / ₀
Rumunov	6.146	0 1 ⁰ / ₀
Madžarov	127	0 0 ⁰ / ₀
Manjšin	19 049	0 2 ⁰ / ₀
Tujcev	224 856	3 2 ⁰ / ₀
Skupaj	<u>7 004.105</u>	

V prometu in dopravi:

Čehov	552.100	21.2%
Poljakov	473 815	18.1%
Rusinov	57 248	2.2%
Hrvatov in Srbov	26.929	1.1%
Nemcev	1 232 871	47.4%
Italijanov	91 516	3.5%
Rumunov	5.648	0.2%
Madžarov	104	0.0%
Manjšin	5 666	0.2%
Tujcev	116 800	4.5%
Skupaj	2 604 756	

V javnih službah in svobodnih poklicih:

Čehov	656.820	23.2%
Poljakov	354 367	12.5%
Rusinov	83.112	2.9%
Hrvatov in Srbov	33.552	1.2%
Nemcev	1.356.435	47.9%
Italijanov	99 858	3.5%
Rumunov	10 334	0.4%
Madžarov	207	0.0%
Manjšin	26 898	1.0%
Tujcev	120 338	4.3%
Skupaj	2 832.643	

Slovencev, je v odstotkih:

V poljedelstvu	65 ⁰ / ₁₀₀
V industriji	23 ⁰ / ₁₀₀
V trgovini	16 ⁰ / ₁₀₀
V javnih službah in svob. poklicih	32 ⁰ / ₁₀₀

Manjšine so v teh skrižalkah navedene, ker ni bilo mogoče, povsem natančno določiti poklicev pri vsakem narodu; neki delež odpade od teh manjšin skoraj na vsak narod, izvzemši na Nemce. Predvsem vidimo prevladanje agrikulture v Avstriji sploh, v kateri se je naštelo 13,709.204 oseb, torej ne le več kakor v vsaki drugi skupini zase, ampak tudi več kakor v vseh drugih poklicih sploh, v katerih se je naštelo samo 12,441.504 oseb.

V industriji so dosegli Nemci že največjo kvoto; nad petdeset odstotkov oseb, ki se pečajo z industrijo in obrtjo, torej več kakor polovica v vsej Avstriji je Nemcev; enako prevladujejo tudi v trgovini, dopravi, v javnih službah in v svobodnih poklicih; v vseh teh kategorijah je nad 47 odstotkov Nemcev, med tem ko jih je v poljedelstvu (v širšem zmislu) samo 22,4 odstotkov. Za njimi so najbolj premagali agrarizem Čehi, ki štejejo že 30 odstotkov v industriji in obrti, 21 odstotkov v trgovini in dopravi ter 23 odstotkov v javnih službah in svobodnih poklicih.

Pri Slovencih je poljedelstvo odločno v prvi vrsti. V agrikulturi odpada nanje 6¹/₂ odstotka, v

vseh drugih poklicih 7·1 odstotka. Precej velika je še kvota v javnih službah in svobodnih poklicih (3 2%), očitvidno majhna pa v trgovini in v prometu (1·3%).

Sami med seboj so Slovenci tako razdeljeni:

V poljedelstvu jih je 75·4 odstotkov, v industriji in obrti 13·4 odstotkov, v trgovini in prometu 3·8, v javnih službah in svobodnih poklicih 7·7 odstotkov vsega slovenskega naroda. Višja agrarna kvota je pri Madžarih: 95·4%, Rusinih 93 3%, Rumunih: 90·3%. Vendar ostanejo Slovenci, kakor tudi Hrvatje in Poljaki nad poprečno avstrijsko agrarno kvoto.

Če odštejemo — kolikor je bilo pri štetju mogoče konstatirati — nedelavne člane rodbin, dobimo število v poklicih izravno vposlenih:

	V poljedelstvu:	V industriji:
Čehov	1,500 097	951.126
Poljakov	1.595 205	223 330
Rusinov	1,821 716	29 552
Slovencev	603 928	79.173
Hrvatov in Srbov	377 216	13 843
Nemcev	1.934 078	1,646 074
Italijanov	197.857	79 268
Rumunov	116 638	1.982
Madžarov	3 552	47
Manjšin	4 029	2 939
Tujcev	31 258	51 327
	<hr/>	<hr/>
	8.205 574	3,138 000

	V trgovini:	V javnih in svobodnih poklicih:
Čehov	227 645	414 987
Poljakov	144.819	171.171
Rusinov	20.148	49 224
Slovencev	18.789	65 218
Hrvatov in Srbov	9 045	18.152
Nemcev	522.340	849 036
Italijanov	37.512	51 706
Rumunov	1 902	5 887
Madžarov	17	162
Manjšin	2 939	22 552
Tujcev	51.327	79.644
	<hr/>	<hr/>
	1,036.483	1,727 739

Skupno v vsej državi je 54 odstotkov prebivalstva vposlenih, 44·2% nevposlenih, 1·8% poslov. Na Slovence odpada največji odstotek vposlenih: 64·6, na Poljake najmanjši 50·5.

To pomeni, da je med Slovenci največje število gospodarsko odvisnih oseb. O tem pove več prihodnji članek.

VI.

Gospodarska razdelitev Slovencev.

Splošni razvoj gospodarskih razmer med posameznimi narodi, razmerje med agrikulturo ter industrijo in onimi poklici, ki se razvijajo precej paralelno z industrijo, je za splošni narodni položaj v marsikaterem oziru merodajen. Narod, v katerem industrija močno zaostaja za agrikulturo, je v dobi kapitalističnega gospodarstva že na slabšem od narodov z močno industrijo. Važno je pa še vprašanje, kako je v posameznih poklicih napredovala delitev dela, kako so člani poklicev razvrščeni in razdeljeni, koliko je samostalnih ekzistenc, koliko pa gospodarsko odvisnih.

Na 1000 oseb, živečih v Avstriji, se šteje med Slovenci

samostalnih	291
uslužbencev (uradnikov)	10
delavcev	195
dninarjev	65
pomožnih družinskih članov	439
moških	503
ženskih	497

Da moremo primerjati, se moramo ozreti tudi tudi na razmere med drugimi avstrijskimi narodi.

Položaj je:

a) pri Slovanih:

	Čehi	Poljaki	Rusini	Hrvatje in Srbi
samostalni	289 . . .	312 . . .	299 . . .	282
uslužbenci	26 . . .	22 . . .	4 . . .	9
delavci	401 . . .	158 . . .	60 . . .	91
dninarji	85 . . .	108 . . .	86 . . .	10
pomožni člani				
družin	199 . . .	400 . . .	551 . . .	608
moški	593 . . .	570 . . .	521 . . .	531
ženske	407 . . .	430 . . .	479 . . .	469

b) pri Neslovanih:

	Nemci	Italijani	Rumuni	Madžari	Tujci
samostalni	317	356	297	502	315
uslužbenci	51	42	9	5	103
delavci	410	250	49	51	496
dninarji	64	45	184	121	61
pomožni člani					
člani	158	307	461	321	25
moški	619	603	526	712	728
ženske	381	397	474	288	272

Povprečno merilo za državo je sledeče:

samostalni	306
uslužbenci	32
delavci	296

dninarji	77
pomožni družb. člani	289
moški	585
ženske	415

Najbolj frapira v tej razdelitvi razmerje delavnih moških in žensk, ki se pri Slovencih skoraj popolnoma izenači. Kjer delajo 503 moški, dela 497 žensk. Te kvote ne dosega žensko delo pri nobenem drugem narodu v Avstriji. Kakor je ta moment značilen, ni tolažilna v gospodarskem oziru. Razumljiv je pa, če se spomnimo, kako se Slovenci, seveda v prvi vrsti moški, izseljujejo v Ameriko. Agrikulturni značaj naroda tolmači nemalo število samostalnih: 291 od 1000. Največ štejejo tu kmetje, a prav to precej visoko število v primeri z omejenim ozemljem, na katerem prebivajo Slovenci, kaže, da imamo opraviti največ z malimi kmetijami. Če so nekatere posamezne večje, trpi splošnost tembolj, ker odpade tedaj na večje število seveda tem manjši obseg.

Pri industrialnih narodih je očitvidno veliko število delavcev; pri Nemcih 410 od 1000, pri Čehih 401 od 1000, še pri Italijanih 250 od 1000. Pri nas samo 195. Nad vse je verjetno, da jih je le majhen del v industriji, ki je premalo razvita, kar so že pokazale številke; največ jih je pač v mali obrti, nekaj pa je tudi kmetskih delavcev. Dninarjev je pri Slovencih od 1000 oseb samo 65; še manj jih izkazujejo samo Hrvatje (in Srbi),

namreč 10 in — kar je pač brez komentarja umevno — tujci. namreč 61. Drugi agrikulturni narodi imajo prav te kategorije močne; Rumuni 184, Poljaki 108 od 1000, Rusini 86, še Čehi 85. Velikanske latifundije na Gališkem, v Bukovini i. t. d. razlagajo to. Pri nas je malo dninarjev; ker je znano, da je precej nekvalificiranih delavcev, ki so šteti v tej kategoriji, vposlenih v mestih, pri stavbah i. t. d.; ostane tem manj za deželo. A prav poljedelski delavci štejejo največ za dninarje. Vidi se torej, da delajo kmetje večinoma brez delavcev, kar iznova kaže malokmetijski značaj naše agrikulture.

Velik pa je odstotek družbinskih članov, ki pomagajo delati. Od 1000 Slovencev jih je 439, ki niso samostalni, pa tudi ne plačani uradniki, delavci i. t. d., to so večinoma člani kmetjskih družin, žene in otroci, ki pomagajo delati doma. Še večje število nahajamo le pri Hrvatih in Srbih (608!), pri Rusinih (551) in pri Rumunih (461). Pri Nemcih in Čehih zaostaja ta kvota daleč izza povprečnega avstrijskega merila. Verjetno je, da te številke niso absolutno zanesljive, ker hodijo najbrž tudi «pomožni člani družin» včasih drugam na dnino.

Razdelitev dela torej pri Slovencih izdaleč ni taka, kakor pri narodih iste države z industrialnim razvojem. Samostalne ekzistence (291) ne dosežejo povprečnega merila Avstrije (306), tudi uradniška kvota (10 od tisoč) zelo zaostaja za povprečjem

(v celi Avstriji 32 od tisoč), delavski stan je slabo razvit, večina kmetov obdeluje zemljo brez delavcev, le s člani svojih družin, moški v delu komaj presegajo ženske. Če bi pogledali v zemljiške knjige, bi se pa prepričali, da je premnogo «samostalnih» ekzistenc v resnici zelo nesamostalnih; tudi naši kajžarji so samostalni, ampak bog se usmili take samostalnosti.

V splošnem se ta slika nikakor ne more imenovati radostna.

VII.

Narodna avtonomija.

Statistika nam torej dokazuje, da je slovenski narod ne le maloštevilen, ampak tudi politično in geografično razkosan. Posamezni njegovi deli žive izven Avstrije, na Ogrskem in v Italiji. V Cis-lajtaniji pa so Slovenci razdeljeni v razne «kronovine»: Kranjsko, Štajersko, Koroško, Goriško, Trst, Istro.

Veliki narodi pretrpé državno raztrganost brez velikih težav. Avstrijski Nemci, čeprav politično ločeni od svojih rojakov v «rajhu», so tudi sami zase močan faktor. Vrh tega pa uživajo vse kulturne pridobitve Nemcev prav tako, kakor če bi bili združeni s soplemenjaki v Nemčiji. Tudi če jih v Avstriji ne bi bilo toliko, kolikor jih je, bi bili deležni bogate kulture, kajti izven Avstrije je toliko Nemcev združenih, da se med njimi kultura lahko razvija brez nacionalnih ovir. In duševne sardove nemškega dela lahko uživajo tudi raztreseni mali deli naroda; nemška knjiga in nemški ča-

sopis je Nemcu tudi na Ruskem ali v južni Afriki dostopen. Glavno je, da se lahko producirajo knjige; če so napisane in tiskane, jih pošta že raznese na vse strani sveta, kamor se zahteva.

Za slovenski narod so razmere drugačne. Geografična in politična razkositost ga tako slabi, da nikjer ne ostane dovolj močno jedro, ki bi lahko razvijalo kulturo ne le zase, ampak tudi za ostale narodne dele. Središče Slovencev je Kranjska. A številce, ki prebiva tukaj, bi komaj zadostovalo za eno količkaj večje mesto. V vseh drugih deželah pa so Slovenci bodisi v resnici v manjšini, bodisi z umetno politiko potlačeni v manjšino. Tako maloštevilen narod, kakor je slovenski, mora, če hoče imeti svoje narodno življenje, zbrati za kulturno delo vse svoje ude, ker je tedaj komaj dovolj močen za samostojno stvarjanje.

Kar se tiče Slovencev na Ogrskem in v Italiji, je pač nemogoče, pridružiti jih kakršnemukoli političnemu ali državnemu slovenskemu telesu. Zaradi par tisoč beneških Slovencev ne bo vojske med Avstrijo in Italijo. Toda dobiček bi bil tudi zanje, če bi bili avstrijski Slovenci združeni, da bi lahko duševno več producirali in oddajali svoje plodove izvenavstrijskim rojakom. Če se n. pr. pri kranjskih in štajerskih Slovencih ne more razviti krepkejša in bogatejša literatura, je nemogoče, da bi se ob njej mikali in razvili italijanski in ogrski Slovenci. Ako bi imeli doma dovolj in dosti ce-

nenih knjig, bi lahko našle pot v Venecijo in na Ogrsko. To bi zopet oplodilo domače delo in če je med izvenavstrijskimi Slovenci kaj močnih talentov, bi sami lahko prišli do narodnega dela, ker bi jim središče dajalo priložnosti zanj.

Za utopijami ne moremo letati. Kdor sanja Veliko Slovenijo z beneško in ogrsko provincijo, ostane sanjar. Vedeti se mora, kaj je stvarno mogoče in to mora biti cilj praktičnega dela.

Narodno vprašanje je v Avstriji splošen problem in mnogo je že izdelanih načrtov, po katerih naj bi se rešilo. Da se mora rešiti prej ali slej, je nedvomno, kajti razmere, ki neprenehoma izsiljujejo boje, ne morejo biti trajne. Narodnih bojev pa bo čimdalje več, dokler ostane položaj tak, kakršen je. Zaradi teh bojev pa trpe tisti interesi, ki so narodom v skupni državi skupni, pa tudi interesi vsakega posameznega dela, ker jemlje boj moči, ki bi se sicer lahko posvetile pozitivnemu delu.

S stališča pravičnosti je dopustna samo taka rešitev narodnega vprašanja, ki zagotovi vsakemu narodu enake pravice in enako svobodo, ter daje vsem enak temelj za razvoj. Ne more biti torej vseeno, po kakšnem zistemu se reši vprašanje.

Nemci v Avstriji so, kakor znano, večinoma centralisti. V poliglotni državi pa mora biti centralizem protinaroden. V Avstriji je bil in je germanizatoričen, pa tudi ne more biti drugačen. Ne

glede na to, da se germanizacija dandanes ne more posrečiti, ker je narodna zavednost Nemcev že preveč razvita, se pa germaniziranje tudi ne more smatrati za rešitev narodnega problema. Aleksander je razsekal gordijski voz, a s tem ga vendar ni razvozljal.

Za opravičenje svojega stališča se sklicujejo Nemci na državne interese, češ, da enotna država ne more obstajati brez enotnega jezika. Praktično dokazuje Svica, da ta trditev ne velja; pa če že ne bi bilo države, v kateri je več jezikov popolnoma enakopravnih, bi bilo vendar mogoče, da se vstari taka država. In to zadostuje.

Čeprav navidezno docela nasprotno, je vendar stališče meščanskih čeških in poljskih strank nemškemu zelo podobno. Oboji zamenjujejo narodno vprašanje z državnim. Oboji ne koprne po svobodi in enakopravnosti svojega naroda, temveč po svoji državi. Češkemu stremljenju je ime «državno pravo», poljskemu pa «deželna avtonomija». Čehi hočejo združenje Češke, Moravske in Šlezije v eno državo, Poljaki zahtevajo za svoj deželni zbor vse pravice, ki jih ima državni parlament. Z drugimi besedami se to pravi: Čehi in Poljaki hočejo biti gospodarji v «svojih» deželah.

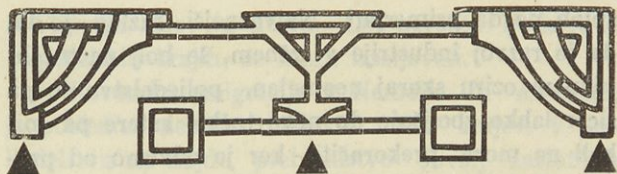
Ako bi se uresničilo češko državno pravo ali pa gališka avtonomija, bi se v narodnem vprašanju skoraj nič ne izpremenilo. V novi češki državi bi živelo nekoliko milijonov Nemcev, v avtonomni Galiciji pa nekoliko milijonov Rusinov. Tam bi bili

Nemci, tukaj Rusini v absolutni manjšini, tam bi skoraj neomejeno vladali Čehi, tukaj Poljaki. Nasprotja med Čehi in Nemci, med Rusini in Poljaki, bi se prenesla na drugo polje, ampak ne bi izgubila, temveč bi se še poostrila. Izgubljeni bi pa bili za češko državo Čehi na Nižjem in Gorenjem Avstrijskem, za gališko avtonomijo Poljaki v Šleziji. Namesto enega centralizma in ene hegemonije bi jih imeli več, povsod pa bi se narodni boji nadaljevali še z večjo silo.

Da bi se končali narodni boji, se morajo kolikor mogoče odpraviti narodna nasprotja. To je pa le tedaj dosežno, če se izpolnijo v s a k e m u narodu njegove opravičene želje. Narodno vprašanje je bistveno različno od državnega ali pokrajinskega.

Slovincem ne bi rešitev v češkem ali poljskem smislu prav nič zalegla. Historičnega državnega prava itak nimamo — sklicevanje na Napoleonovo Ilirijo in na beljaški okraj je nezmislno in smešno — deželna avtonomija bi pa obsodila vse Slovence izven Kranjske in Goriške na vsodo večne manjšine. Deželna avtonomija bi pospešila germanizacijo na Štajerskem in Koroškem, italianizacijo v Trstu in v Istri ter bi popolnoma zlomila slovensko narodno moč.

Z načelnega stališča pravičnosti in s stališča slovenskih interesov je edino narodna avtonomija priporočljiva in umestna.

VIII.

Industrija in narodnost.

Številke dokazujejo, da je slovenski narod v gospodarskom oziru znatno zaostal za ostalimi narodi avstrijske države, zlasti za nemškimi in češkimi. Pokazuje se to v dvojni smeri: Industrija med Slovenci je še tako malo razvita, da posamezni njeni otoki skoraj izginejo v morju agrarizma; močne samostalne ekzistence so pa tako redko posejane, da se po pravici govori o proletarskem narodu.

Pomanjkanje industrije je v sedanji dobi usedopolno za vsako človeško skupino; narod brez razvite industrije mora zaostajati za veleindustrialnimi narodi gospodarsko, vsled tega pa tudi kulturno. Pogled na industrialne države kaže, da narašča njih narodno bogastvo v progresiji, s katero se ekonomično napredovanje agrikulturnih dežel

sploh ne da primerjati. Najvažnejši razlog je ta, da je razvoj industrije v tržnem, še bolj pa v tehničnem oziru skoraj neomejen, poljedelstvo se pa sicer lahko izboljšuje do neke točke, katere pa nikoli ne more prekoračiti, ker je odvisno od pre mnogih neizpremenljivih faktorjev. Zemlja se n. pr. lahko z naravnimi in umetnimi gnojili popravlja, a to izboljšanje nikoli ne preseže gotove, precej ozke meje. Produkti zemljišča, ki so tudi zelo odvisni od faktorjev, na katere ne more človek prav nič vplivati, od podnebja, od lege, od vremena, se ne morejo s človeškim prizadevanjem tako pomnoževati, kakor produkti tovarne, ki se lahko dozidava, razširja, oskrbuje z boljšimi delavnimi sredstvi, spopolnjuje z novimi metodami.

Če hoče poljedelstvo — kateremu se mora seveda prištevati tudi živinoreja, vinogradništvo, sadjarstvo — zvišati svoje dohodke, začne prekomerno izkoriščati konsumente; njegova višja rentabiliteta postane nevarna splošnemu blagostanju naroda. Industrija poveča veliko lažje obresti svojega kapitala z večjo in racionalnejšo produkcijo.

Agrikultura na določenem prostoru lahko redi precej omejeno število ljudi. Pregostega prebivalstva ne prenaša, ker ne bi našlo dovolj plodov. Industrija koncentrira prebivalstvo in daje na tistem prostoru zaslužka velikim množicam. Industrijalni narodi se množe in njih prebivalstvo se zgošča, agrikolturni se ne morejo, kar ne morejo re-

diti svojih sinov in hčera. Če narašča ljudstvo v poljedelskih krajih, se mora izseljevati.

Slovenska emigracija v Nemčijo in Ameriko, je posledica neindustrialnosti naših krajev. V poljedelstvu ne najde prebivalstvo dovolj zaslužka; tarnanje posestnikov o pomanjkanju poslov in poljedelskih delavcev je za ta pojav irelevantno, kajti dohodki, ki bi jih izseljenci imeli, če bi ostali doma in obdelovali tujo zemljo, bi bili zanje nezadostni.

Če bi po vseh deželah prevladavalo poljedelstvo, bi bila ta prikazen manjšega pomena. Ker se pa pri drugih narodih skokoma množi industrija, s tem pa tudi bogastvo in prebivalstvo, je agrarizem z narodnega stališča naravnost nevaren. Narod, ki živi pretežno ob poljedelstvu, se še številno ne more razvijati v enakem razmerju, kakor industrialni narodi in postaja za vspešne narodne boje bolj in bolj nesposoben. Če je tak narod že od začetka majhen, je nevarnost očitna.

Agrikultura ne more vstvarjati enakega bogastva kakor industrija. Resnično je pač, da ostane največji del industrialnih dohodkov v kapitalistični družbi v žepih kapitalističnega razreda. Toda od večjega bogastva mora priti več med ljudstvo, kakor od manjšega. Dobro organiziran proletariat si lahko kaj pribori tam, kjer je kaj, ne pa tam, kjer ni nič. Bremen se bojeviti nižji slogi lažje rešujejo, kjer je bogastvo, kateremu se lahko nalože, kakor pa tam, kjer ga ni. Vrhutega je pa indu-

strijja prisiljena, dajati večjim množicam dela, ki ga potrebuje za svoje obogatitje, medtem ko mora poljedelstvo odganjati ljudi, katerih ne more rediti s svojimi odmerjenimi pridelki.

Višje blagostanje industrialnega naroda, koncentracija industrialnega prebivalstva pospešuje kulturo; poljedelske razmere jo ovirajo. Industrialni delavec ne živi v raji. Ampak položaj kmetskega posla ali veleposestniškega dninarja se kratkomalo ne da primerjati z njegovim. Predvsem že ne zaradi kričeče razlike zaslužka. Veliko nasprotje je ne le v višini dohodkov, ampak tudi v obliki. Tovarniški delavec, rudar, železničar dobiva plačo v denarju in kvečjemu majhen del v naturalijah (drva, svečavo, stanovanje); poljedelski delavec vidi komaj kaj denarja, pretežna večina njegovega zaslužka je naturalna. Industrialni delavec lahko razpolaga po svoji volji s svojimi dohodki, kolikor jih pač je; poljedelski nima s čim razpolagati. Prvi lahko kolikor toliko porabi za kulturne svrhe, drugi nima ničesar za take namene.

Industrija vstvarja večje kolonije, obljudena središča, v katerih se lahko snuje in razvija šolstvo, znanstveni in umetniški zavodi, čitalnice, knjižnice, gledališča. Na kmetih se najdejo komaj karikature. V velikih občinah, ki so plodovi industrialnega — s tem v zvezi tudi kupčijskega — razvoja, se vsako socialno delo ložje koncentrira in zistematično

vravna kakor na deželi, kjer je prebivalstvo raztreseno in je izključeno vsako sodelovanje večjih množic.

Pospeševanje in povzdiga industrije je nujno potrebna za vsak narod, ki hoče obstati, zlasti v kapitalistični družbi; najbolj potrebna pa je za take maloštevilni narod kakor je slovenski. Industrializiranje je neizogibno važna točka narodne politike. Brez nje mora v kapitalističnem svetu majhen narod prej ali slej poginiti.

IX.

Narodnost in socializem.

Kdor pregleda socialno statistiko slovenskega naroda in jo primerja s številkami drugih narodov, ne more dvomiti niti trenotek, da smo Slovenci v pravem pomenu besede proletarski narod. Med nami delujejo tudi kapitalisti, toda njih dober del je neslovenski; nekaj je med nami tudi domačih kapitalistov, toda komaj toliko jih je, kolikor ocvirkov na pošteno zabeljenih žgancih. Maloštevilen je slovenski narod, toda če bi ga morali šteti po kapitalistih, tedaj ga sploh ne bi bilo.

Vsled svojega proletarskega značaja je pa slovenski narod v primeri z drugimi narodi še neznansko zmanjšan za narodno življenje. Kajti v bedi živeči proletariat, zlasti proletarizirano poljedelsko ljudstvo je za narodno življenje skoraj popolnoma izgubljeno, ker je za kulturno tekmovanje z drugimi narodi nesposobno.

V prvi vrsti pride za kulturo v poštev pouk. O mizeriji našega šolstva se ne more obširno govoriti na tem mestu, ker bi se morala spisati o nji debela knjiga. Če se prelivajo solze, ker nimamo slovenskega vseučilišča — koliko bi se morali še le jokati zaradi našega ljudskega šolstva, ki je tako, da ostanejo nepregledne množice v nevednosti za duševni plen klerikalizma in za materialni plen vsakovrstnih izkoriščevalcev?

A izboljšanje šolstva je socialno delo, ne samo zaradi svojih ciljev, temveč tudi z ozirom na sredstva.

Privatnokapitalistična lastnina je največja sovražnica ljudske omike. Kapitalizem ne ljubi izobraženih, tudi izven svoje stroke poučenih, za svobodno mišljenje sposobnih delavcev, ker smatra tope sužnje za najboljši material za izkoriščanje. In bogastvo, koncentrirano v rokah kapitalistov, je za ljudsko izobrazbo izgubljeno. Vtakniti denar v šole, se ne rentira privatnikom, zato ga rajši vlagajo v podjetja, ki jim neso mastne obresti. Da se more dvigniti šolstvo, mora ljudstvo samo razpolagati z vsemi potrebnimi sredstvi in njegovo gmotno življenje mora biti vsaj toliko nad najsurovejšo bedo, da se lahko budé večje želje v njegovi duši. Kapitalistična družba je po svojem bistvu nasprotna dobremu ljudskemu šolstvu, socialistična ureditev je njegova podlaga.

Če pa elementarna izobrazba ljudstva zaostaja v kapitalističnih razmerah, je naravno, da se ne

more razvijati višja kultura. Komur je zabranjen korak na prvo stopnjo, ne more priti na vrh zvonika. Ker je takorekoč ves narod proletariziran, imamo otroke, ki nikdar ne vidijo šole od znotraj; imamo otroke, ki so vpisani v šolo, pa pridejo vanjo komaj vsak božji čas, ker jih rabijo starši doma za delo; imamo otroke, ki hodijo leta in leta v en razred in znajo na koncu toliko, kolikor so znali ob začetku; imamo otroke, ki so s stotino drugih natlačeni v eni sobi in imajo enega učitelja, seveda ne olimpskega boga, ampak človeka z eno samo glavo in samo z dvema rokama.

Zagovorniki vladajoče družbe pravijo: «Talent že najde svojo pot.» Malo je besed bolj hinavskih, bolj zlobnih, v najboljšem slučaju bolj bedastih kakor ta. Kako pa naj v takih izobrazbenih razmerah talent sploh pride na pot? A kakšna je navadno pot tistih, ki se jim odpre šola, vemo pre-dobro. Fant, ki ima «dobro glavo», se mora, če noče iti past krave, prikupiti onemu, ki ima prvi kaj vpliva. Učitelj ga pri nas nima. Učitelj je sam proletarec in vaški veljaki mu kaj radi kažejo, kako vzvišen je nad njim kramar, bogati kmet, žandar in financar. Vpliven je župnik. Če se ta pobriga za fanta, ga spravi tako ali tako v latinsko šolo, v alojzijevišče in zadnja luka je lemenat. Tam imajo že radi talente, seveda take, ki se dajo zme-siti kakor testo. Drobtinice, ki padajo v gimna-zijskih letih z miz katoliške cerkve, učinkujejo ču-

dovito. «Saj bi bilo nehvaležno, če bi izza tolikih dobrot prevaril duhovsko gospodo in bi ne šel v semenišče.» Posebno ker mati ne pričakuje nič več na svetu kakor uro, ko bo njen gospod fant zapel novo mašo in se ves očetov ponos koncentrira v tem, da bo v familiji «gospod».

En del talentov pogine v bedi, drugi del pobere klerikalizem. Koliko še ostane? Puščoba našega kulturnega življenja odgovarja dovolj jasno.

In vendar imamo talente! Razvoj naše literature in umetnosti, ki ga ne podpirajo nobeni mecenati in ki se neprenehoma bojuje ne le z revščino, ampak tudi s filistrstvom naše malomeščanske družbe, priča, da mora biti v našem narodu pravi zaklad duševne darovitosti, če so se znali vsaj nekateri uveljaviti v tako groznih razmerah.

Ampak če so viri kulturnega dela povsod zajezeni z bednimi socialnimi razmerami, kako je s kulturnimi plodovi? Pisatelj, ki bi s svojimi deli v vsakem velikem narodu zaslužil premoženje, mora biti pri nas vesel, če more živeti iz rok do ust in — kar je za splošne narodno življenje še hujše — ostane še v svojem narodu skoro neznan. Če imamo tri dobre pisatelje, za četrtega že skoraj ni več prostora. Kajti kdo naj čita in kdo naj kupuje knjige in kako naj se izdajajo knjige poceni, ko je krog odjemalcev vsled bednih gospodarskih in kulturnih razmer tako omejen, da je najbolj omejena naklada že prevelika?

Kdo bi še govoril o umetniških razmerah, o slikarstvu, o kiparstvu, o glazbi? Socialni vzroki mizerije na tem polju so preveč očitni, da bi jih bilo treba šele dokazovati.

Ves slovenski narod ima komaj eno gledališče; kar se v Trstu polagoma razvija iz diletantizma, je skromen začetek. In še nad edinim gledališčem v Ljubljani visi nočindan Damoklejev meč. Pa je Slovencev v Avstriji vendar poldrug milion in Ljubljana šteje 45.000 prebivalcev. Med drugimi narodi se najde dosti slučajev, da pride na 10 do 12 tisoč prebivalcev po eno in sicer bogato založeno gledališče. Nemška, francoska provincijalna mesta, enaka naši Idriji, Kranju i. t. d. imajo prav čedna gledališča. Ampak kaj naj si odtrga slovenski delavec, ki zasluži dve do tri krone na dan, za gledališče, za knjige, za dobre koncerte, za kulturne potrebe sploh? Kje naj vzame le par vinarjev za take potrebe naš proletariat na deželi, ki se s svojo revščino še mestnemu delavcu ne da primerjati?

A kako naj uspevajo kulturni zavodi, kako znanost, kako umetnost, kako literatura i. t. d., če nima odjemalcev?

Kako pa naj narod obstoji v tekmovalnem boju, če mora kulturno tako stradati, kakor slovenski?

Iz teh razmer ni družega izhoda kakor gospodarska povzdiga narodovih množic. Če bi bil samo majhen zlomek slovenskega naroda proletaričen, bi

se še dalo ugibati o sredstvih kapitalistične družbe. Toda z malimi izjemami smo vsi proletarci. Proletarski interesi so interesi slovenskega naroda. Socializem je pri drugih narodih rešilno sredstvo za posamezne dele; pri nas je v socializmu rešitev celega naroda. Če propade slovenski proletarijat, propade slovenski narod, kajti izven proletariata ni slovenskega naroda.

Boj Slovencev za svoj obstanek mora torej biti socialističen.

V mednarodnosti, ki je pogoj za vseh socialističnega boja, iskati narodno nevarnost, je kratkovidno, kajti mednarodnost daje malemu narodu zaveznike, brez katerih je boj proti močnejšem brezvspešen.

V zmagi mednarodnega načela je enaka pravica vseh narodov.

Z vsakega stališča je socializem odrešenik malih in proletaričnih narodov. Slovenci, ki so majhni in proletarični, si zavarujejo svoj obstanek in razvoj, če pomagajo do zmage socializmu.

Najbolj narodna politika za Slovence je socialno-demokratska.

00000236040

Vsebina:

	Stran
O narodnem vprašanju	3
Nekoliko splošne slovenske statistike	6
Narodni razvoj	11
Nekoliko socialne statistike	17
Poklic in Slovenci	21
Gospodarska razdelitev Slovencev	27
Narodna avtonomija	32
Industrija in narodnost	37
Narodnost in socializem	42

Stran

3

6

11

17

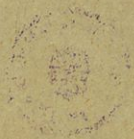
21

27

32

37

42

Naroči se lahko pri

DELA VSKI TISKOVNI DRUŽBI

- „Socializem“. Knjižnice časopisa „Naprej!“ v Idriji I. zvezek. Upravil Anton Kristan. Cena 20 vin. II. izdaja.
- „Socialna demokracija in kmetiško ljudstvo“. Iz poročila urednika Antona Kristana. Knjižnice časopisa „Naprej!“ v Idriji II. zvezek. Cena 10 vin.
- „Zakaj smo socialisti?“ Uredil Anton Kristan. Knjižnice časopisa „Naprej!“ v Idriji III. zvezek. Cena 14 vin.
- „Komunistični manifest“. Napisala Karol Marx in Friderik Engels. Cena 40 v. Knjižnice čas. „Naprej!“ IV. zvezek.
- „Kdo uničuje proizvodnjo v malem?“ Napisal Karol Kautský. Cena 30 vin. Knjižnice časopisa „Naprej!“ V. zvezek.
- „Proletarijat“. Napisal Karol Kautsky. Cena 20 vin. Knjižnice časopisa „Naprej!“ VI. zvezek.
- „Katoliško svetovno naziranje in svobodna znanost.“ Napisal L. Wahrmund. Knjižnice časopisa „Naprej!“ VII. zvezek. Cena 70 vinarjev.
- „O konsumnih društvih.“ Uredil Anton Kristan. Knjižnice časopisa „Naprej!“ VIII. zvezek. Cena 20 vinarjev.
- „Kapitalistični razred.“ Napisal Karol Kautsky. Cena 30 vin. Knjižnice časopisa „Naprej!“ IX. zvezek.
- „Pod spovednim pečatom“. Napisal katoliški kaplan Hans Kirchsteiger, poslovenil Etbin Kristan. Založila in izdala založba časopisa „Naprej!“ v Idriji. Prva knjiga stane 2 K 60 v., druga knjiga pa 2 K.
- „Nevarni socializem.“ Spisal E. Kristan. Cena 30 vin. Knjižnice časopisa „Naprej!“ X. zvezek.
- „Magdalena“. Roman v verzih. Spisal J. S. Machar, poslovenil dr. Ant. Dermota. Cena 2 K.
- „Občinski socializem“. Spisal Abditus. Cena 70 v.
- „Program socialne demokracije“. Cena 4 v.
- „Vun enako volilno pravico“. Cena 4 v.
- „Zvišanje duhovniških plač“. Cena 10 v.
- „Iz nižin življenja“. Črtice. Spisal Pavel Mihalek. Cena 1 K.
- „Primož Trubar in slovensko ljudstvo“. Spisal E. K. Cena 8 v.
- „V dobi klerikalizma“. Spisal Liberatus. Cena 40 vin.

Dela vska tiskovna družba se priporoča tudi za nabavo drugih knjig, naj so izšle kjerkoli. Urejuje tudi cele knjižnice.